

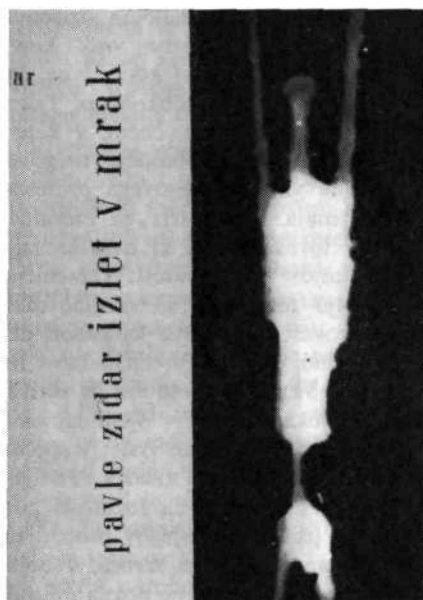
KRONIKA

KNJIŽEVNOST

PAVLE ZIDAR, IZLET V MRAK

Zidarjev novi roman* skuša artikulirati tisto življenje, ki mu pravi »degeneriran plamen« in ki namesto v razumno »evolucijo« vodi v »deviacijo«. Vendar to ni toliko nihilistična sodba kot provokacija, s katero pisec želi v bravčevih mislih zbuditi drug svet, podobno kot nekoč Cankar z načelom »slikal sem noč...«. Kajti v posvetilu pisec navaja konkretno smrt nedolžnega otroka, ki naj »preglobi naše sne, naša čustva in misli, naša dejanja...«, da bi tako postali znova »počlovečeno deblo«, s katerim je človeštvo nekoč izgubilo stik. Seveda se pri tem zbudi takoj več pomislov, kot npr.: dvomljivo je, da bo tako posvetilo v odločilnem trenutku postalo pobuda za humani preobrat — in kdaj je zares obstajalo »počlovečeno deblo«? Zgodovina izpričuje za to več negativnih kot pozitivnih zgledov: kar je kajpak za Zidarjev roman v celoti nepomembno, zakaj taka ali drugačna spoznanja ga vrednostno ne oblikujejo, čeprav so lahko inspirativne narave. Zidarjevo knjigo gradi izkušnja sedanje in polpretekle dobe: zločinske akcije črne roke, seksualna (im)potenca, porabniška družba z vsemi značilnostmi razčlovečene civilizacije. Medtem ko se zdi, da je spočetka piščev interes naravnani k prikazovanju vojnega nasilja, pa se kmalu izkaže, da je avtorjev napor kompleksnejši in da se hoče dokopati do splošnejše sodbe o človeku in družbi. Medij zanjo je literatura, torej beseda, ki ji Zidar še vedno pripisuje skorajda sakralen pomen, za-

* Pavle Zidar, *Izlet v mrak*. Založba Lipa, Koper 1969.

kaj njegov konflikt nikakor ni »snovne«, »materialne« in s tem »besedne«, marveč moralne narave, ki ga dobršen del literature preprosto zamolči, saj mu je književno snovanje bolj ali manj tehnična zadeva, pri čemer ne bi bilo treba pozabiti, da so že Grki imeli isto besedo za umetniško in rokodelsko delo. Ta dobršni del literature živi potemtakem ob zlu, morda celo z njim, oblikuje pa ga literatura«, ne pa morebitna нравna iztirjenost, zato se pač mora spraševati o gradivu, ki ga oblikuje, namreč besede. Do besed Zidarjev glavni junak Jozef nikoli nima podobnega odnosa — res da v njegovi zavesti mitraljez lahko »oddeklamira kitico Vodnikovih verzov«, cvetlice »zaplešejo Cvetlični valček«, spomladi »bukev zeleno dežuje« ipd. — toda vse to stoji zunaj konflikta in opravlja

funkcijo metafore, ki je metafora prav zato, ker ji je pisatelj zmozel odmisлити njeno prvotno snovnost. Zidarjeva spretnost je tu očitna in tako je kot prozaist tudi s te poti prispel na točko, kjer se mu klasična epika razkaja, objektivni svet razpada, pripovedovanje se godi večinoma v dialogih oziroma monologih, in malodane vsak konkreten predmet je tako kot..., ne da bi bil to sam zase in dokončno. Tako jih nadaljuje v nadresničnem, v katerem je pravzaprav območje njegove ustvarjalne vneme, njegovega protesta in angažmaja. Vznemirja ga moralna podoba človeka: tista, ki nam jo kaže sedanost in preteklost. Vznemirja ga zavoljo tega, ker so medčloveški odnosi povzročili že dve katastrofi ali pa še vedno vodijo v brezizhodnost in samomor. Vzrok za to se mu ne skriva zunaj človeka, marveč v njem samem, in sega v jedro človeške vrste: v spolni nagon in s tem v tesni zvezi v nadaljevanje te vrste. Vzrok za Jozefovo hudodelstvo pa tudi za njegov propad je potemtakem biološkega izvora, v boju za obstanek, ki kajpak ne pozna milosti in izbire ne pri starcih ne pri otrocih. Moralne odnose po tem nazoru določa že znana in preprosta resnica, da velika riba žre majhno, kar velja tako za nemočnega posameznika kot manjšo narodno skupnost, kot je npr. slovenska, hrvaška, estonska..., ki vse so, kot mora spoznati Jozef, žrtve bodisi Američanov ali Rusov... Nagibi tega boja pa niso pogojeni samo z voljo do moči, pač pa izvirajo iz nestrpnega egoizma, ki se čuti ogroženega zavoljo prenaseľjenosti: Jozef se spominja časov, ko je moral začel skrbeti za svojo Nanico: »... nikamor ne more, niti v otroški vrtec. Povsod jih je preveč in prisilni so, da bi ji pustili bivati. — Kaj! je zanorel Jozef. Moji Nanici ne puste. Kdo? Pokaži mi jih! — Satan mu jih je pokazal: na tisoče Nanic in Nančkov se je spreletavalo po cvetni trati (...) Tedaj je Naničin ego zajokal tako pre-

sunljivo zahtevajoče. Če ji v hipu ne bi skrčil nekaj prostora, bi umrla. — Pobil je tam nekaj Nanic in Nančkov in njegova Nanica je zabrcala, se zasmejala...» (str. 98). Literarno učinkovitost je podkrepil z izjemno egocentrično usmerjeno Jozefovo ženo Zino, ki je pravzaprav ves akter moževih dejanj in s tem njegovega nesmiselnega konca na stranišču.

Pisec jo je opremil z vsemi, odpor zbujačimi lastnostmi, zato njena nenadna smrt niti ne preseneča. Toda Zidar je smisel o boju za obstanek speljal čez vojni čas v obdobje miru, ki bi vsaj na prvi pogled lahko pomenilo zmago nad zlim v človeku: vendar se ta boj za obstanek tu vseeno nadaljuje, le pod drugačno masko in v drugačni obliki, ki ni nič manj »nehumana« od prejšnje; ovdovelega in ostarelega Jozefa njegova dobro situirana hčerkica Nanica vrže čez prag, njegova naveličana in »zdolgočasena« vnukinja pa naredi samomor. Ljudje in s tem njihova dejanja tudi tu niso počlovečena, dasi so morda dani »objektivni pogoji« zanje. Kje bi potemtakem utegnil biti izhod? — Enega je nakazal avtor sam, vtem ko se je njegov Jozef zavestno opredeljeval za ubijalno akcijo in je pri tem izključil nasprotno možnost, ki se mu je ponujala kot odpoved, žrtev. Le-ta bi najbrž bila edini pravi ključ za rešitev problema, kot ga je zastavil Zidar. Jozef, ki si takšnih umetnih ovir ni hotel niti mogel postaviti na pot, je moral v pozicijo, kjer si ljudje stojijo drug proti drugemu namesto drug poleg drugega. Kajti jasno je, da je žrtev omejitve lastne svobode, namesto afirmacije jaza njegovo zatiranje. To pa pomeni, da izhoda ni, razen seveda tistega, ki je v množični uporabi pri nereflektirajoči zavesti; kaže, da je nereflektiranje tudi edino možno »počlovečenje«, kajti misliti in živeti sta pojma, ki se verjetno izključujeta.

Oblikovno je nadaljevanje knjige, ko umre Jozefova žena, zgrajeno nekoliko drugače od začetnega dela pripovedi: tu se, recimo, Jozef ničesar več ne spominja, živi oziroma biva sproti, rešuje se z novo poroko, dokler se v svoji seksualni potentnosti ne »izdirja« in si nato z žiletkami prikljiče absurden konec. Morda je v taki razdelitvi nekoliko formalne nesorazmernosti.

Če bi se bežno ozrli po Zidarjevih doslejšnjih delih, bi brez posebnih težav lahko zasledili, da avtor ni zapustil svojega bolj ali manj stalnega motivnega kroga, prav tako pa tudi ni bistveno spremenil svojega stilnega izražanja. To dvojje — poleg drugega — izdaja njegov program, ki očitno ne dopušča eksperimentiranja. Tudi *Izlet v mrak* se podreja temu načrtu; če pomislimo, kako se je delo približalo piščevim namenom, knjiga kot oblikovna in miselna enota zares večkrat prevzame bravčeve misli, čustva, je tudi lahko literarno pomembna, toda vprašanje je, ali prevzame tudi njegova dejanja. Ob tem pa ga obide dvom o možnostih te knjige in takšne literature.

J. Horvat

IVO ZORMAN, V TEM MESECU SE OSIPA MAK

Roman Iva Zorman *V tem mesecu se osipa mak** ni samo spomin na vojna doživetja, ampak je mnogo več: je pričevanje o sedanjosti zavesti človeka, ki je nekoč vsrkaval revolucijske ideale, je nekako otožna nostalgija po letih boja in zanosa, je nevsiljiva, toda dosledna kritika sedanje malomeščanske lagodnosti, je odpor do naše pridobit-

niške vsakdanjosti in do vsega, kar je v preteklosti rušilo in še ruši lepe predstave o bolj človeški prihodnosti. Tako je roman sestavljen iz mnogih doživljajskih elementov, toda pisatelju je uspelo vse te elemente spraviti v sintetično celoto, kjer drug drugega dopolnjujejo in se križajo med seboj, na koncu pa se vendarle vsi združijo na stičišču trpkega spoznanja o grozi našega bivanja.

Roman je pisan v prvi osebi in je časovno razpet med dogodkom iz zadnje vojne in med sedanjostjo. Vmes je petindvajset let retrospektive, ko si je glavni junak Peter, s partizanskim imenom Jan, uravnaval življenje. Toda iz vojne je prinesel hudo zavest o krivdi, kajti na Ribičevem lazju je nekoč preprečil ranjenemu tovarišu, da bi bil streljal, edini od partizanske skupine je ostal živ. Nemci so ga poslali v taborišče, od koder se je po končani vojni srečno vrnil in užival slavo herojskega borca. Po vojni se je poročil s hčerjo bivšega trgovca Kramarja, dobil službo sekretarja v donosnem podjetju, skratka, pridobil si je vse možnosti za ime-

* Ivo Zorman, *V tem mesecu se osipa mak*. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1969.